

Ніна КОЗАЧУК

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК ЯК ГЕРОЙ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

У статті розкривається образ Валерія Шевчука у прозових творах В. Даниленка «Сливова кісточка», «Дзеньки-бреньки», «Усипальня для тарганів», «Кохання в стилі бароко». Він постає у кількох символічних проєкціях: самотника-книжника; українського письменника, дослідника і послідовника Г. Сковороди; героя-провидця, котрий здатний розпізнати людину з першого погляду, шанувальника жінок, а також визнаного класика й улюбленця житомирян.

Крім того, популяризує В. Даниленко і Шевчукових героїв, які стають упізнаваними і не потребують особливих коментарів. А гумор і пародія, до яких вдається автор, тільки глибше розкривають цей нетиповий, своєрідний образ і роблять його більш схожим до оригіналу.

Ключові слова: іронія, пародія, стилізація, «житомирська прозова школа».

У сучасній українській літературі чільне місце займає творчість Володимира Даниленка. Проза цього автора доволі різноманітна. Це неоготичні оповідання, експериментальний твір «Дзеньки-бреньки», неомодерна повість «Усипальня для тарганів», сатиричний роман «Газелі бідного Ремзі», детективний роман «Кохання в стилі бароко». Його творчості присвячені літературознавчі розвідки та критичні публікації І. Бабич [1], П. Білоуса [2], В. Габора [3], І. Долженкової [7], Н. Зборовської [8,9], Г. Лобановської [11,12], Я. Поліщука [13], В. Терлецького [14], В.Шнайдера [17,18]. Оскільки В. Даниленко належить до «житомирської прозової школи», то особливо цікавим у цих творах є звернення до образу її засновника – Валерія Шевчука. Сам В. Шевчук на науковій конференції в Житомирі, присвяченій сімдесятиріччю його творчості, назвав інтерес В.Даниленка до нього як персонажа літературною грою.

Уперше знаходимо образ В. Шевчука в оповіданні «Сливова кісточка». Тут головний герой Пустовіт відвідує букіністичну крамничку, куди заходить Валерій Шевчук: «Гортаючи старовинне видання, Пустовіт відчув, що за його спиною хтось сопе і дихає холодом. Він здригнувся і повернув голову. За ним стояв Валерій Шевчук і крізь грубі скельця окулярів рачиними очима обмацував книжкові полиці. Пустовіта він не бачив, наче той був книжковою

міллю. Відразу біля Шевчука виросла купа книжок, які він змусив спакувати і з пакунком під пахвою посунув геть. У дверях Шевчук зіштовхнувся з Колодюком. Якусь мить вони глипали один на одного, Колодюк пробурмотів шанобливе вітання, а Шевчук сердито засопів і грюкнув дверима» [6, 104]. Як бачимо, подається образ справжнього письменника-книжника, котрий швидко віднаходить у магазині потрібні твори і зовсім не звертає уваги на інших відвідувачів. Заглиблений у свій власний світ, герой не радіє шанобливому вітанням Колодюка, оскільки це перервало його медитації чи відчуття близької насолоди спілкування з книгами, що вже розпочалось у книгарні.

Цікавою є реакція Пустовіта на побачене, коли ледь не зіштовхнулись Шевчук і Колодюк, він іронізує: «Краще б побуцались [...], тоді б твоя гуля, принаймні, ввійшла в історію літератури» [6, 104].

Як бачимо, В. Даниленко з легким гумором заострює увагу читача на двох моментах: показі зосередженості свого героя на власному книжковому світі і водночас байдужості до людей, які стоять на перешкоді цьому спілкуванню. З іншого боку, автор підкреслює: все, що пов'язане з Валерієм Шевчуком, – увійде в історію. При цьому письменник натякає не лише на величність постаті В. Шевчука, але й на започаткованій ним традицію вишукувати цікаві випадки з життя письменників (маємо на увазі книгу «З вершин та низин»), яку успішно продовжує сам В. Даниленко у книжці «Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес».

Зазначимо також, що Пустовіт дуже нагадує героїв-одинаків В. Шевчука (наприклад, козопаса Івана Шевчука («Дім на горі»), Семена Затворного («На полі смиренному»), Юрія Чорного («Камінна луна»), Підгаєцького («Двоє на березі»), у котрих через пристрасть до книг пеуються стосунки з жінками. І тут знову бачимо, що останньою краплею у розлученні Пустовіта стає нищення книги і не кого-небудь, а знову ж таки Валерія Шевчука: «Його дратувало, що Люда загортає сторінки, а в Шевчукових «Птахах із невидимого острова» гелевою ручкою на берегах записала рецепт торта «Чорний пудель» [6, 106].

Можемо стверджувати, що В. Даниленко використовує принцип «клаптикової ковдри» — «із шматочків, уламків, фрагментів створювати щось нове й цілісне» [4, 128]. Автор використовує не тільки образ Валерія Шевчука, але і його героїв, «будівельним матеріалом» стають стилізація чи приховані цитування відомих творів.

Далі Валерія Шевчука згадує у розмові з Пустовітом Колодюк: «Бачив сьогодні Шевчука? Це справжній книжник, скупий, як сто жидів. Якось я хотів позичити в нього томик Домонтовича, то він

почервонів і, посмоктуючи люльку, сказав: «Я вже в тому віці, молодий чоловіче, коли книжками не розкидаються. Ви можете взяти щось із моєї колекції і не повернути, а я вже того не переживу, бо книжки – це як коханки, але якщо з деякими коханками розстаєшся з полегшенням, то розставання з дорогою книжкою – то велика втрата, – зітхнув він, – велика...» [6, 107-108].

Як бачимо, більш яскравого прикладу поцінувала книг, ніж В. Шевчук, не може знайти навіть В. Даниленко. Тому тут можемо говорити про образ письменника, котрий стає символом книжника-колекціонера.

В експериментальному творі «Дзеньки-бреньки», жанрово означеного автором як «тощо», В. Даниленко не обминув увагою жодного відомого письменника. Закономірно, що тут змальовано і В. Шевчука: «Біля Сквороди сидів Валерій Шевчук, підсипав салат олів'є, мовчав і закохано дивився на нього» [6, 174]. У цьому випадку автор акцентує на захопленні В. Шевчука медієвістикою, а особливо творчістю Г. Сквороди, що найповніше відобразилось у ґрунтовній праці «Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Г. Скворода сучасними очима».

Комічне зауваження Валерія Шевчука щодо відсутності В. Дрозда («Знову полетів у ирій [...], мабуть, у Коктебель» [6, 174]) розкривають уміння засновника «житомирської прозової школи» іронізувати, використовуючи алюзії. У наступній сцені (кепкування з традиційного російського сьорбання за чаєм) для В. Даниленка Валерій Шевчук стає шанувальником усього українського, переданого у спадок від Г. Сквороди: «Як московська бариня», – невдоволено засопів Шевчук, подивився на Сквороду, зітхнув і підсунув житомирську печеню» [6, 174].

В «Усипальні для тарганів» образ Валерія Шевчука відсутній, але натомість згадуються герої його казки «Панна Квітів»: «А Пани Квітів нема, сумно мовила Тая, – її з'в Котило» [6, 239]. У такій алюзії В. Даниленко «програмує» майбутнє Таї, адже вона, як і беззахисна героїня В. Шевчука, загине, оскільки не має майбутнього у хворому суспільстві.

Ще один яскравий образ Валерія Шевчука знаходимо в романі В. Даниленка «Кохання в стилі бароко». Головний герой Колядевич привозить Юлію Маринчук до Житомира, де вони «вражені дивним почетом, що рухався за поважним чоловіком в окулярах» [5, 114]. Колядевич пояснює, що це «місцева знаменитість – Валерій Шевчук» [5, 114]. Далі архітектор називає героїв, котрі супроводжують письменника. Серед них – козопас Іван («Дім на горі»), горбунка Зоя («Горбунка Зоя»), Місяцева Зозулька («Місяцева зозулька із ластів'ячого гнізда»), Рая-Чортиця («Чортиця»), Віталік Волошинський («Стежка у траві»), Лаврентій

(«На полі смиренному»), Гальшка («Птахи з невидимого острова»), панотець з Гапонівки («Сповідь»), старий Підгаєцький («Двоє на березі») та інші. Зауважимо, що це найяскравіші образи, створені В. Шевчуком. Після цього В. Даниленко передає діалог Шевчука з Меланкою, котра вихваляється своєю відьомською силою. Тут автор частково цитує розмову, що відбулася між Меланкою і паном Долинським (з оповідання «Відьма», що входить до другої частини роману-балади «Дім на горі»). Порівняємо:

У В. Шевчука	у В.Даниленка
<p>– Ти справді відьма? – спитав суворо Долинський. Вона хвацько мотнула головою, і він помилувався відчайдушними вогниками, що спалахнули в її зорі. – А що вмєш робити? – Все, ваша милосте, – сміливо відказала дівчина, і пан Твардовський задоволено засміявся. – Можу напустити мор, позбавити ваших корів молока, я вчена й можу бути від корів, гусей, кіз, риби, гаддя, бджіл та грибів. Можу наслати град, що виб'є панові посіви, й наслати на пана жаб. А ще можу попортити ваші коні, корови, кури й пси, – вона раптом усміхнулася до князя радісно й просто. Він не витримав тої всмішки й відповів їй такою ж [...]. – То ти приїхала насилати на мої ниви град і вбивати мої корови? – спитав весело він. – Отакої! – відказала Меланка [...]. – Але коли хочете, пане, я вам це зроблю... – Ну-ну! – спохмурнів Долинський [15, 269].</p>	<p>«Ти справді відьма?» – суворо запитав Меланку Шевчук. Вона хвацько мотнула головою. «А що вмєш робити?» «Я можу наслати град, що виб'є панові посіви й наслати на пана жаб. А ще можу попортити ваші коні, корови, кури і пси», – відповіла Меланка. «Нема в мене ні корів, ні коней, ні псів», – буркнув Шевчук. «То можу зробити, що вас назавжди віднадить від жінок». «Но-но!» – прикрикнув на неї Шевчук» [5, 115].</p>

Отже, В. Даниленко використовує явище центону (введення до основного тексту фрагментів твору іншого автора) і замінює образ Долинського Шевчуком. При цьому з тонким гумором підкреслює, що сам письменник не знає досконало своїх героїв, тому й прагне їх краще пізнати. Кожен персонаж, створений автором,

розвивається далі: читач бачить його по-своєму, проектує наступні дії, особливо якщо використовується прийом відкритого фіналу, що характерне для багатьох творів В. Шевчука. Таке гумористичне змалювання героя втілює ідею невіддільності прозаїка від створених ним персонажів, кожен із яких отримав частку душі самого автора, окремі його риси, думки. Отже, образ Валерія Шевчука є символом корінного житомирця, улюбленця городян.

В іншому випадку В. Даниленко використовує стилізацію мови В. Шевчука, передаючи думки одного із його героїв – старого Підгаєцького (повість-диптих «Двоє на березі»):

У В. Шевчука	у В.Даниленка
<p>«І все навколо раптом стало йому незнайоме, все нове й змінене, бо майже не належав до цих вулиць та хідників. Всі ці люди, що пропливали повз нього, були з іншої часової площини, може, тому за ті кілька хвилин, які витратив, щоб перейти з одного кінця вулиці в інший, не зустрів жодного ровесника – все молоді, рухливі й бадьорі. Але не дивувався. Зорив на дівчат і не міг намілюватися, такі вони гарні й розкішні. Думав, що ці дівчата істоти особливі, що існують вони позачасово: завжди однакові, ясні і привабливі. Колись хлопцем він тшився, що dorостає до них, дорослих і таємничих. Тільки на короткий час став їхнім ровесником («П'ять років, – пробурмотів він. – Лише п'ять років був я їхнім ровесником»), а тоді знов почав віддалятися, і так тривало до сьогодні. Вони ж були хитрюги, ті дівчата: змінювали одержу, зачіски і взуття, наче хотіли приховати оцю чарівну свою позачасовість, але й дурному вдається розгадати їхню наївну гру» [16, 164-165].</p>	<p>«Який незбагнений цей світ, – скрушно зітхнув старий Підгаєцький. – Все життя я спостерігаю за цими налитими соком дівками, які з викликом гарцюють бульваром. Колись я думав, що для них малий, а зараз, що я вже для них старий, – і з відчаєм вигукнув: – Ми старіємо, а дівчата на житомирському бульварі завжди молоді» [5, 117].</p>

Як бачимо, у наведених цитатах суть залишається такою ж: літній чоловік із гіркотою думає про дівчат. Але Підгаєцький В. Шевчука розмірковує по-бароковому розлого, пишномовно, по-книжному; а Підгаєцький В. Даниленка – більш модернізований, навіть проголошує у кінці афоризм, який схвалює і сам Шевчук-герой: «Шевчук з ним погодився» [5, 116].

Письменник іде і розмовляє зі своїми героями аж до власного дому, в короткому описі якого вгадується батьківська хата В. Шевчука: «Дивна процесія пройшла до крайньої хати біля прудкої засміченої Кам'янки [...] Колядевич і Маринчук потоптали біля хвіртки старого будинку, де заворушилась фіранка і через деякий час на ганок вийшов Шевчук» [5, 117]. Усі персонажі разом із козами і вертепниками помістились у невеличкій хаті, але коли туди наладились зайти ще Колядевич і Маринчук, Шевчук їх виганяє: «Ідіть звідси. Я вас не знаю», – буркнув він і сердито грюкнув дверима [5, 117]. Письменник відділив їх від своїх героїв, свого світу як чужих, а можливо, й небезпечних. Причому Юлія Маринчук, як виявиться у кінці твору, є персоніфікованим образом смерті. Тому Шевчук як герой твору виступає провидцем і відштовхує від себе фатальну жінку, чого Колядевич зробити не зміг. Персонажі В. Даниленка, хоч і запозичені з творів В. Шевчука, але змальовані в іронічному ключі, тому набувають нових рис. Для характеристики одних автор добирає влучні епітети («блзнувятий Віталік Волошинський», «сміхотлива Гальшка»), найвідоміші не потребують додаткової інформації («зайшли Рая, горбунка Зоя»), а окремі яскраві постаті отримують нове життя у романі «Кохання в стилі бароко»: «зайшли [...] Місяцева Зозулька, просовуючи в двері величезні груди, щоб не зачепити якогось бутля, панотець з Гапонівки зі своєю паніматкою, що хрестилась, озираючись на всі боки, останніми зайшли під ручку пан Твардовський з Меланкою» [5, 117]. Звернення до іронії, що є типовим для модерністів, розширює можливості В. Даниленка для сучасного розкриття уже знаних персонажів: «Іронія модерністів – це іронія, яка «охоплює все: особистість та історію, Бога і смерть, високі почуття і загально визнані цінності», даючи усвідомлення не лише мінливості світу, а й «розщеплення» власної свідомості, несталою власною «я», яке дедалі частіше користується масками. Іронія стає способом завуальовано висловити свої переконання чи підсвідомі бажання, натякнути на них і водночас мати змогу будь-якої миті відмовитися від сказаного» [10, 68].

Отже, у В. Даниленка Валерій Шевчук хоч і не стає у жодному творі головним героєм, але є доволі популярним у його творчості, адже з'являється в різних творах, зокрема в оповіданні «Сливова

кісточка», у повісті «Дзеньки-бреньки» і романі «Кохання в стилі бароко». Як герой Валерій Шевчук постає у кількох символічних проєкціях: самотника-книжника; українського письменника, літературознавця, дослідника і послідовника Г. Сковороди; героя-провидця, котрий здатний розпізнати людину з першого погляду, шанувальника жінок, визнаного класика й улюбленця житомирян. Крім того, популяризує В. Даниленко і Шевчукових героїв, які впізнавані і не потребують особливих коментарів. А гумор, пародія та іронія, до яких вдається автор, колоритно розкривають літературний образ Валерія Шевчука і допомагають краще зрозуміти художній світ цього письменника.

Література:

1. Бабич І. Над передсмертним ложем імперії (сатира В. Даниленка в контексті ідеології вісімдесятиництва) / Ірина Бабич // Слово і час. – 2006. – №10. – С. 79-82.
2. Білоус П. Між першою та останньою філіжанками кави // Літературна Україна. – 2006, 23 лист.
3. Габор В. В Україні ще живе дух великої сатири // Українське слово. – 2009, 8-14 квіт.
4. Гриценко О. Про деякі властивості клаптикових ковдр / Олександр Гриценко // Київ. – 1987. – №5. – С. 128-131.
5. Даниленко В. Кохання в стилі бароко: [роман] / Володимир Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 300 с.
6. Даниленко В. Місто Тіровиван : [оповідання, повість] / Володимир Даниленко. – Львів : Кальварія, 2001. – 266 с.
7. Долженкова І. Притча про змізерніння людини // Волинь-Житомирщина / Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2005, № 13. – С.52-54.
8. Зборовська Н. Еротичний обман Володимира Даниленка // Книжник reviv. – 2006. – Ч. 8 (130).
9. Зборовська Н. У метафізичних п'ятьмах сучасної української літератури (за книжкою В.Даниленка «Сон із дзьоба стрижа» та романом Г.Іваненко «Час покаяння») // Дивослово. – 2007. – Ч. 7 (604). – С. 52-57.
10. Іронія: Збірник статей / Упорядники О. Галета, Є. Гуревич, З. Рибчинська; Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів : Літопис; Київ : Смолоскип, 2006. – 238 с. – («Соло триває... нові голоси», №3: Ростислав Семків «парадокси постмодерної іронії та стильова параноя сучасної української літератури»: Лекція-2004 на пошану Соломії Павличко»).
11. Лобановська Г. Касети, Кабмін і революція // День. – 2009, 28 січ.

12. Лобановська Г. Містичний кросворд // День. – 2009, 15 жовт.
13. Поліщук Я. Воскреслий хан у країні гяурів // Літакцент. – 2009, 12 черв.
14. Терлецький В. «Я залишився, щоб розказати останню казку» [Про повість Володимира Даниленка «Усипальня для тарганів»] / Валентин Терлецький // Вітчизна. – 2000. – №3-4. – С. 135-136.
15. Шевчук В. Вибрані твори : [роман-балада, оповідання] / Валерій Шевчук ; [Передм. М. Жулинського]. – К. : Дніпро, 1989. – 526 с.
16. Шевчук В. Камінна луна : [повість] / Валерій Шевчук. – К.: Молодь, 1987. – 216 с.
17. Шнайдер В. Письменник, що сказав жорстоку правду // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 191. – С. 184-187.
18. Шнайдер В. Філософський анекдот Володимира Даниленка // Літературна Україна. – 2008, 25 груд.

В статтє раскрывається образ Валерия Шевчука в произведениях В.Даниленко «Сливовая косточка», «Дзеньки-бреньки», «Мавзолей для тараканов», «Любовь в стиле барокко». Писатель изображен в нескольких символических проекциях: отшельника-книгочая; украинского писателя, исследователя и последователя Г. Сковороды; героя-провидца, способного проникнуть в человека с первого взгляда, почитателя женщин, а также признанного классика и любимца житомирян. Кроме того, В. Даниленко популяризирует узнаваемых героев В. Шевчука, которые не нуждаются в особых комментариях. Юмор и пародия автора помогают глубже раскрыть этот нетипичный, своеобразный образ и делают его более похожим на оригинал.

Ключевые слова: ирония, пародия, стилизация, «житомирская школа прозы».

Nina Kozachuk. Valerii Shevchuk as the Protagonist of Volodymyr Danylenko's Works

The article reveals Valerii Shevchuk's character in the prose works by V. Danylenko 'Slyvova Kistochka', 'Dzen'ki-Bren'ki', 'Usylal'nja Dlia Targaniv', 'Kohannja u Styli Barokko'. This character is presented in different symbolic projections – a secluded bibliophile; a Ukrainian writer, a critic and a follower of Hryhorii Skovoroda; a hero visionary able to see people through prima facie; a womanizer and an acknowledged classic and a favourite of Zhytomyr City.

In addition, V. Danylenko popularizes Shevchuk's characters

which become recognizable and don't ask for detailed commentaries. Humor and parody, to which the author resigns, add to the depth of this non-typical and distinctive character thus emphasizing its resemblance to the original.

Key words: *irony, parody, pastiche, 'Zhytomyr prose school'.*